

ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԴԱՇՏԵՑՈՒ ՀԱՆՔԼՈՒԿՆԵՐԸ

Իջնադարյան մեր հարուստ մատենագրությունը շատ աղքատ է հանելուկներով: Մեզ հայտնի են միայն մի քանի հեղինակների կազմած հանելուկները՝ Ներսես Շնորհալու, Հովհաննես Երզնկացու և ուրիշ Իգնատիոսի: Վերջին երկու հեղինակների հանելուկները դեռ չեն հրատարակված (ներառյալ հայտնի են ՀՍՍՄ Մատենադարանի ձեռագիր ընդօրինակություններից), քանի որ առաջինի հանելուկների մեծ մասը կրոնական բովանդակություն ունի:

Հանելուկներ անցյալում, անկասկած, եղել են: Կան տվյալներ, որ նրանք շատ սիրված են եղել միջնադարյան Հայաստանում, սակայն չեն պահպանվել, որովհետև մեր գրիչներն այդ կարգի մատենագրական երկերի վրա նայել են տրպեյն թեթև գործերի և չեն ընդօրինակել: Սակայն, առնուառնաբերով, մեկ մեկ, առանձին ձեռագրերում, պահպանված գրական, գիտական բովանդակություն ունեցող ժողովածուներում, պատահում են չուսումնասիրված հանելուկներ՝ մեծ մասամբ անհեղինակ: Մենք մեր ներկա հոդվածում մեր ընթերցողներին ցանկանում ենք ծանոթացնել Ստեփանոս Դաշտեցու հանելուկների հետ, որի մասին, որքան մեզ հայտնի է, ոչ ոք դեռ չի խոսել:

Ստեփանոս Դաշտեցին մեր մատենագրության մեջ հայտնի անձնավորություն է: Նրա վրա կանգ են առել Մ. Չամչյանը^{*)}, Ղ. Ալիշանը^{**)}, Տաշյանը^{***} և ուրիշներ: Նրա մասին ամբողջական բիբլիոգրաֆիա ունի մեծանուն գիտնական Հ. Աճառյանը՝ իր

*) Մ. Չամչյան, Պատմություն հայոց, 3 հատ., Վենետիկ 1876 թ., էջ 749:

**) Ղ. Ալիշան, Այբարատ, Վենետիկ 1890 թ., էջ 494:

***) Հ. Տաշյան, Յուզակ հայ ձեռագրաց մատենադարանի ի վիճակ, 1895 թ., էջ 131, 133, 642 և այլն:

«Անձնանունների բառարան»-ում (Ստեփանոս Դաշտեցու անվան բառարանը ընայած պարունակվում է բառարանի 4-րդ հատորում և դեռ չի հրատարակված, սակայն հեղինակը մեծ սիրալիրությամբ իր ձեռագիր աշխատությունը տրամադրեց մեզ օգտվելու):

Ստեփանոս Դաշտեցին 17-րդ դարի վերջում և 18-րդ դարի սկզբներում ապրած հեղինակ է: Նրա անունով մեզ հայտնի են մի շարք աշխատություններ, որոնցից առանձնապես արժեքավոր է «Համառոտ ընձեռումն վիճաբանութեան» ընդդէմ հերձուածողաց ազգին հայոց»։ սա բաղկացած է երեք գրքից, որոնցից առաջինը կոչվում է «Մաղախ փշրանաց», երկրորդը՝ «Կոչնակ ճշմարտութեան» քակ երրորդը՝ «Խնդիր ուղղութեան»։ Այս աշխատությունը, փաստորեն, ուղղված է Հովհաննես Մրջուզի՝ «Գիրք վիճաբանութեան ընդդէմ լատինաց, յունաց և երկաբլնակաց» աշխատության դեմ, որն առաջին անգամ հրատարակվել է 1687 թվին^{*)}։ Ստեփանոս Դաշտեցին իր «Ընձեռումն վիճաբանութեան» աշխատությունը գրել է 1700 թվին, Մրջուզի հրատարակությունից 13 տարի հետո։ Նշված ընդօրինակության երկու ընդօրինակությունն է հայտնի մեր Մատենադարանում № 8111/968 և № 8746/5421 ձեռագրերում։ Առաջին ընդօրինակության մեջ նա ունի հետևյալ վերնագիրը. «Գիրք վիճաբանութեան տեառն Յովհաննիսի վարդապետի Զուլֆայեցու (Մրջուզ կոչեցելոյ), ընդդէմ կաթողիկէ եկեղեցւոյն լատինացւոց և յունաց երկաբլնակաց և պատասխանատուութիւնք Ստեփանոսի մեղապարտ ծառայի Դաշտեցու»։ Մեր Մատենադարանի ընդօրինակություններում հայտնի են Ստեփանոս Դաշտեցու այլ աշխատությունները և՛ «Համառոտ պատմութիւն և անունք որ-

*) Հովհաննես Մրջուզի այս աշխատությունը հրատարակված է Նոր Զուլալում։ Նա հետաշույն վերահրատարակվել է ևս երկու անգամ։

դոց թաղաւորաց Օսմանցոց», որին կցված է Հնդկաց պատմութիւնը*), «(Ստեփանոսի) Ոսիւ շարադրեալ անունք թագաւորացն Օսմանցոց», «Ռոմաշարութիւն դեղշուկի վերայ նոր Զուղայեցոց» և «Ծիծաղելոյ վարսաղ Ստեփաննոսի Դաշտեցոյ», որոնք ընդօրինակված են ՀՍՍՌ Մատենադարանի № 1786 ձեռագրում, որտեղ գտնվում են և Ստեփանոսի հանելուկները:

ՀՍՍՌ Մատենադարանի № 1786 ձեռագիրը պատմագիտական նյութերի ժողովածու է: Նա ընդօրինակված է 1722-1723 թվերի ընթացքում, հավանական է, Մարտիրոս դի Առաքելի կողմից: Մարտիրոս դի Առաքելը առևտրական մարդ է եղել, իր հետ ունեցել է ներկա ձեռագիր-տետրը և ուր որ արժեքավոր մի բան է տեսել, ընդօրինակել է ձեռագրում: Երևում է, որ ձեռագիրը եղել է Հնդկաստանում և Պարսկաստանում: Զեռագիրը գրված է խառը նոտր գրով: Այս ձեռագրի վրա մենք կանգ ենք առել մեր մի հոդվածում, որ տպագրվել է ՀՍՍՌ Մատենադարանի «Գիտական նյութերի ժողովածու»-ի մեջ**):

Ստեփանոս Դաշտեցու մեզ թողած երկերից երևում է, որ նա իր ժամանակի աշխարհ, լեզուներ գիտցող և բավականաչափ դարգացած անձնավորություններից մեկն է եղել: Երևում է, որ նա եղել է վաճառական: Իր «Հակաճառութեան» մեջ (սենյորի ճշմարտութեան մասում) նա փղեղակականացնում է այն քաղաքականությունը, որը վարում է Տոսկան դուքսը Լիվորնիա նավահանգիստում՝ հրավիրելով այդտեղ զանազան ազգի վաճառականներին: Այդ կապակցությամբ նա արդարացնում է Արշակին՝ Արշակավան կառուցելու համար, որը, իբր թե, Արշակի համար ծառայելու էր որպես վաճառականական կենտրոն***):

Որպես առևտրական մարդ, որ շրջադաշն է դանազան երկրներ, զբաղվել է մշտապես զանազան առևտրական գործարքներով, լավ իմացել է մի շարք լեզուներ: ՀՍՍՌ Մատենադարանի № 1786 ձեռագիրը, որից մենք հրատարակում ենք Դաշտեցու հանելուկները, պարունակում է նույն հեղինակի «Ծի-

ծաղելոյ վարսաղ Ստեփաննոսի Դաշտեցոյ» չափածո մի գործը, որը երգիծանք է իր ձիու վրա՝ գրված հայատառ աղբրեջաներին: 15-18-րդ դարերից, ընդհանրապես, մեր ձեռագրերում շատ կան հայատառ աղբրեջաներին չափական գործեր, որոնք մեծ արժեք են ներկայացնում հայ-աղբրեջանական դրացի ժողովուրդների գրական փոխհարաբերության պատմության համար, սակայն, ցավով է ասել, որ նրանք պատշաճ ձևով հայագիտության կողմից դեռ չեն ուսումնասիրված և վեր չեն հանված:

Այդ տեսակետից հետաքրքիր են նաև Ստեփանոսի հանելուկները: Ամեն մի հանելուկի կողքին, որը չորս տողից է բաղկացած, ունի լուսանցքում բացատրություն՝ թե ինչին է վերաբերում տվյալ հանելուկը: Եվ որպեսզի հանելուկը վերծանելիս ընթերցողը մտածել, չարշարվել կարողանա, հանելուկի այդ բացատրությունը գրված է վրացերեն: Նման վրացերեն բացատրություններ ունի ձեռագրում հանելուկին նախորդող նյութը՝ «Տղայական ճարտասանութիւնք» վերնագրով, որն, անկասկած, նույնպես Դաշտեցուն է: Դաշտեցին հարց է դնում աշակերտի առաջ. «Կենաց եմ պատճառ, և մահու առիթ, մերձ եմ յԱստուած և ոչ հեռի ի Սատանայէ» և վրացերեն պատասխանում է (հոգի) *): Այսպիսով, պարզվում է, որ Դաշտեցին դիտցել է վրացերեն, և հայերեն գրված իր հանելուկներն ու ճարտասանությունը վերծանել վրացերեն: Ակամա մարդ հիշում է անմահ Սայաթ Նովային, որը միաժամանակ կատարելությամբ տիրապետել է հայերեն, վրացերեն և ադրբեջաներեն լեզուներին և երգել միաժամանակ այդ երեք լեզուներով: Պետք է ասել, որ դրա համար այդ երգերը բարեբեր հող ունեցել են: Բախտակից Անդրկովկասի այս երեք ժողովուրդի երգերը իրար հարազատ են հնչել և հավասարաչափ սիրվել երեքի էլ կողմից, ուստի և զարմանալի չէ, որ Սայաթ Նովան իր ժամանակի համար բացառություն չի կազմել: Դրա լավագույն ապացույցը մեզ տալիս են Ստեփաննոս Դաշտեցին և բաղմաթիվ այլ հեղինակներ, որոնք սպասում են ուսումնասիրության: Այստեղ տեղին է հիշել ակադ. Ն. Յ. Մառի բանասեր Գ. Տեր-Մկրտչյանին՝ գրած նշանավոր խոսքերը, որ հայ-վրացական բարեկամությունը, նրանց ազգակցությունը հնից է գալիս, և որ այդ խիստ կարևոր հարց է ու նա դրանով ցան-

*) Սա մշակված և հրատարակության համար պատրաստված է ասպիխան Ս. Մելիք-Բախշյանի կողմից:

**) Ա. Արրահամյան, Մարտիրոս դի Առաքելի ժամանակագրությունը, (տես ՀՍՍՌ Մատենադարանի գիտական նյութերի ժողովածու էջ 33-100):

***) Տես այլ մասին Ղ. Ալեքանի «Արարատ»-ը, էջ 494:

*) ՀՍՍՌ Մատեն. ձեռ. № 1786, Բ. 53 ա:

կանում է առանձին զբաղվել *): Այդ ուղ-
ղությամբ այժմ շնորհակալ գործ են կատա-
րում պրոֆ. Մեղիքսեթ-Բեկը, դոց. Աբուլա-
ձեն (Թբիլիսիում), դոց. Ս. Նրեմյանը (Նրե-
վանում), գիտական աշխատող Տեր-Գրիգոր-
յանը (Բազմում) և ուրիշները:

Ստեփանոս Դաշտեցու հանելուկներն ար-
ժեքավոր են մեզ համար և իրենց աշխար-
հիկ բովանդակությամբ: Ոչ ոք կարող է
ժխտել Շնորհալու հանելուկների արժեքը,
որոնք իրենց տեսակի մեջ մեր մատենագրու-
թյան համար հետաքրքիր նորութիւններ են
հանդիսանում: Սակայն Դաշտեցու հանե-
լուկները Շնորհալու համեմատությամբ, ի-
րենց բովանդակությամբ ավելի աշխարհիկ
են: Բացի այդ, Դաշտեցու հանելուկները
կազմված են ավելի սրամիտ: Հետաքրքիր
է, որ Դաշտեցու տրոշ հանելուկների նյութը
— նոր ժամանակներում գործածվող իրերից
են վերցրված — ժամացույց (մեխանիզմով),
հրացան, կողմնացույց և այլն:

Հայ ժողովրդի պատմության և գրականու-
թյան պատմության համար պակաս
արժեք չեն ներկայացնում Դաշտեցու
և նոր շուրջայցիներին ուղղված պար-

սավական խոսքերը, որ մենք բե-
րում ենք հանելուկների հավելվածում:
Այստեղ Դաշտեցու քննադատութունը չի
ուղղված նոր շուրջայցիների դեմ ընդհան-
րապես, այլ նրա բարձր խավերի, հատկա-
պես առևտրականների դեմ, որոնք, ինչպես
Դաշտեցին է ասում, «մարդու միսը ուտում
են հում հում», «մոծակ դարձել արիւն են
ծըծում» և «ինչ ծակ տեսնում, ոսկով են
լցնում»: Այս տեսակետից, Դաշտեցու այս
պարսավական խոսքերը սոցիալական շատ
խորը փմաստ են պարունակում իրենց մեջ և
որոշ չափով հիշեցնում են Ֆրիկին: Ցանկա-
լի է, որ մեր գրականության պատմության
մասնագետները լուրջ ուշադրության առնեն
Դաշտեցու այս պարսավական չափածո
գործը:

Դաշտեցին իր գրական երկերով հանդես
է եկել այն ժամանակ, երբ սկսում էր նա-
խապատրաստվել միջին դարերի և նոր հա-
սարակության սահմանագիծը, հսկ նման
կարգի քննադատական գործերը հատուկ են
անցման այս շրջաններին: Այս հանգաման-
քը պարտավորեցնում է մեզ լուրջ ուսում-
նասիրել Ստեփանոս Դաշտեցուն:

ՀԱՆԵԼՈՒԿ

ԱՐԱՐԵԱՆՆԻ ՈՒՄԵՍՆԷՆԷ ՍՏԵՓԱՆՈՍԷ ԴԱՇՏԵՑԻՈՅ

54 p II 1.

ՅԵՑ
(Արև)

Թէպէտ շարժիմ և տամ շարժել, բայց ոչ ըզգամ,
Տամ համայնից ցուցք որակաց և ինչ որ տամ,
Նրեկիմ և ոչ երեկիմ փոփոխապէս,
Յերթեկացն օր ըստ օրէ առնում զհանդէս**):

(Թեև շարժվում և շարժվել եմ տալիս, բայց չեմ զգում,
Ցույց եմ տալիս իսկությունը ես ամենքին, ինձ չեմ տալիս,
Նրեկում եմ փոփոխապես ու չեմ երեկում,
Նրթեկաց հանդեսներ եմ միշտ ստեղծում):

2. Թռչիմ իրեւ զարագ թռչուն, բայց ոչ ուտեմ,
Ի յանասնոց շնչաւորաց՝ մերկ, և չուտեմ,
Ամբարձ ոտիւք, պարզեայ անձամբ, շեշտ ընթանամ,
Բայց թե ըզղունչ ոչ առնուցում՝ անշարժ մնամ:

(Թռչում եմ արագ թռչունի նման, բայց չեմ ուտում,
Մերկ շնչավոր անասուն եմ և չեմ ուտում,
Վերամբարձ ոտքերս ծավալած շեշտ ընթանում,
Բայց որ շուտնչ չեմ առնում, անշարժ եմ մնում):

3. Յանզգայէ միոյ շարժիմ առհասարակ,
Պարտք ատամանցս՝ որք եմ քաղում և յոյժ բարակ,
Չունիմ զձեռս և եմ անշունչ, և ոչ տեսնեմ,
Բայց զշրջանս ժամանակաց ձեզ ցուցանեմ:

ՆԱՅԱՏՈՒ
(Ժամացույց)

*) Ն. Ցա. Մառի նամակները Գ. Տեր-Մկրտչյանին (Հրատ. մեր կողմից 1944 թ.):

**) Ընթերցողներին մատչելի դարձնելու համար անհրաժեշտ ենք համարում Դաշտեցու հանելուկները
ուղղորդագրաբար թարգմանել աշխարհագրորդ

(Անդգամ մեկից շարժում համ առհասարակ,
Ատամաշարք ունիմ բազում և շատ բարակ,
Չունիմ ձեռքեր, անշունչ համ ես և չեմ տեսնում,
Ժամանակի շրջաններն համ ձեզ ցուցադրում):

տոբո
(Հրաչյան)

4. Փոր իմ երկայն, և խորխորատ ունիմ ընդ իս,
Հուր և երկաթ է ապուրն իմ իբրև զմիս,
Կայծի միտյ յո հանդուրժեալ իսկոյն պայթեմ,
Թէ և զամուրս իցէ հանդէպ իսկոյն վայթեմ:

(Փորն իմ երկար է և ունիմ խորր փոս,
Կերակուրս հուրն ու երկաթն է ինչպես միս,
Մի կայծի անգամ յհանդուրժած ես պայթում եմ,
Ամուր բան հանդիպելիս դատարկվում եմ):

ფუტყარი
(Մեղու)

5. Փոքր և չնչին համ կենդանեաց, և նմ նրապատ,
Բուսականաց զհոտոտելն համ յուժ զգաստ,
Կերակուր մի չէանց բնաւ ի կոկորդ իմ,
Բայց թագաւորք ցանկան ուտել զավելորդն իմ:

(Փոքր, չնչին կենդանի համ ու նմապատ եմ,
Բույսերի մեջ հոտոտելու շատ զգաստ եմ,
Կերակուր բնավ չի անցել կոկորդում իմ,
Բայց թագավորք ցանկան ուտել ավելորդն իմ):

სპრეფუნის თველი
(Շերամի սերմ)

6. Հանգույն սերմանց համ անկենդան նաև անշունչ,
Որքան կամիս մեռեալ մնամ միշտ անմուռնչ,
Ի մեռելոց կենդանանամ և անյադուտ եմ,
Յաւելորդացն իմ հանդերձ փառաց կուտեմ:

(Սերմերի նման անկենդան եմ և շունչ չունեմ,
Որքան կամենաս մեռած կմնամ միշտ անմուռնչ,
Մեռելներից կենդանանում և անյադուտ եմ,
Ավելորդությունից փառքի հաղուստ եմ կուտակում):

სიყვარული
(Սեր)

7. Զերմ և սաստիկ համ և մառիմ որպէս զհուր,
Եւ ի նկարչացն նկարիմ իբրև զկոյր,
Զի գարատուս ի յղձալեաց ոչ ճանաչեմ,
Բնակից պատժից որք պատահինն ոչ ամաչեմ:

(Զերմ համ սաստիկ և մառվում եմ հուրի նման,
Նկարիչներից պատկերվում եմ կույրի նման,
Յանկացածիս արատները չեմ ճանաչում,
Ոչ մի պատժից, պատահելիս, չեմ ամաչում):

55 ա II
მკრატელი
(Մկրատ)

8. Զերթ գպոռնիկ կին մի համ ես համաքատակ,
Հանդէպ միմեանց երկու և լայն ունիմ զօղ
Երբ յօղն իմ դնեն զմատ իսկոյն խաղամ
Մամելօքս իմ, փուշ և զկտաւս հատեալ աղամ:

(Պոռնիկ կնոջ նման եմ համաքատակ,
Երկու լայն օղեր ունիմ իրար տակ,
Օղերի մեջ մատ դնելիս ես խաղում եմ,
Մամելիքս փուշ կտալն է, որ աղում եմ):

9. Եղ յօղն իմ կոթ մի երկայն ի լուռ կացի,
 Զփոխարէնն հազար ծակ նովաւ բացի,
 Մինչ զի եղեայ կոթն յօղէս իսպառ հատաւ,
 Եւ զեւ և մուտն իմ ընդունէր վուշ և կտաւ*):
- (Ամրացրին ինձ երկար կոթուն և լուռ վացի,
 Ու նրանով հազարավոր անցքեր բացի,
 Մինչև որ դրած կոթունս իսպառ վերջացաւ,
 Եւ և մուտքս ընդունում էր վուշ ու կտաւ):
10. Հարիւր ամօք թէև մնամ ի մէջ ջրոյ,
 Երբ թօթափեմ՝ զկայծակունս փայփեմ հրոյ,
 Ի զտաւկացն իմոց փախչին մէգ և խաւար,
 Ինև տւտեն ագինք համայն զոսպ և ձաւար:
- (Հարիւր տարի էլ որ մնամ ջրի տակին,
 Թափահարվեմ՝ կրակի կայծեր ես կթափեմ,
 Զավակներիցս փախչում են միշտ մեզն ու խավար,
 Իմ տակ ուտում են ամենքը տոպ ու ձաւար):
11. Իբրև գլխարինս եմ անկենդան, և ոչ քայլեմ,
 Պայծառութեամբ իբր արեգակն կու փայլեմ,
 Եմ նկարիչ ճարտարագոյն յոյժ անվրէպ,
 Զոր ցուցանենն՝ կրեմ ի յիս, լինիլն հանդէպ:
- (Քարի նման անկենդան եմ և չեմ քայլում,
 Պայծառութեամբ արեգակի պես եմ փայլում,
 Նկարիչ եմ ճարտարագոյն խիստ անվրէպ,
 Ցուցադրածս ունենում եմ դեմ հանդէպ):
12. Կարիմ ասիլ որդի մարդոյ, բայց ոչ եմ մարդ,
 Զի թարց մարդոյ ոչ զոյանամ, չուտեմ զյարդ,
 Արին և միս է ապուրն իմ, ախ ևս հում,
 Զտիւ և զգիշեր ծարաւի եմ արեան ձերում:
- (Կարիմ կոչվել մարդու որդի, բայց դեռ մարդ չեմ,
 Առանց մարդի չեմ գոյանում, հարդ չեմ ուտում,
 Միս-արյունն է կերակուրն իմ և այն էլ հում,
 Գիշեր-ցերեկ ծարաւի եմ արյան ձերում):
13. Ի յաստեղաց լերկուց պահեմ զգիծն իմ անշարժ,
 Զի նաւապետք առ ի նաւել քս տամ զվարժ,
 Որքան մանրին այնքան երկուս ունիմ զծայր,
 Ի հիւսիսոյ և ի հարաւոյ առնիմ զդադար:
- (Երկու աստղի միջի գիծն անշարժ եմ պահում,
 Նավապետաց ցուց եմ տալիս վարժ նավարկում,
 Որքան մանրացնեն՝ այնքան էլ երկու ծայրեր ունեմ,
 Դեպի հյուսիս, դեպի հարավ է դադարն իմ):
14. Մեռեալ եմ ես և չորացեալ, նաև մերկ եմ,
 Սրտի արեամբս իմ վարդաբոյնն կու ներկեմ,
 Մէջ որակաց պատուեալ լինեմ համայն ազանց,
 Զի թարց արեանն իմոյ չունին զոյն գերազանց:
- (Մեռել եմ ես և չորացել, նաև մերկ եմ,
 Սրտի արեամբս իմ վարդաբոյնն կու ներկեմ,
 Մէջ որակաց պատուեալ լինեմ համայն ազանց,
 Զի թարց արեանն իմոյ չունին զոյն գերազանց):

*) Այս և նախորդ հանելուկի մեջ կային մի քանի անցքներ, բառեր, որոնք մենք փոխել ենք հոյ մապաաասխան բառով:

Մեռած եմ ես և շորացած, նաև մերկ եմ,
Սրտի արյամբս ես վարդազուն կներկեմ,
Գույնների մեջ ամենքի մոտ իմ պատվազույն,
Չունի այ ոք առանց արյանս գերազանց գույն):

Մոսկովի
(Քրադաց)

15. Կառուցեալ կամ մերձ հոսանց, նոքօք պարիմ
Ատամամբք իմ, երբեմն հողմօք կառավարիմ,
Չունիմ զբերան, միշտ անդադար տան ինձ տառել,
Եւ զաւելորդն յորովայնիս ինքեանք կուտել:

(Կառուցված եմ հոսանաց մոտ, նրանով եմ պարում,
Ատամներովս իմ, երբեմն հողմով եմ կառավարվում,
Բերան չունեմ, բայց անդադար տալիս եմ ինձ ուտել,
Եվ ստամոքսիս ավելորդն փնձ մոտ կուտել):

55 բ II 16.
Ռոսիական
(Քառալար նվագարան)

- Ըստ համարի տարերեցն ունիմ ականջս անլուր,
Նոյնքան տանիմ դուրս ի փորէս զաղիս իմ դուր,
Ի մէջ երկուց բազկաց խոսիմ, անգիր և անտառ,
Հանդերձ մատամբ ձեռացն իմոց երգեմ պայծառ:

(Տարերի հաշվով շատ ականջներ տանիմ,
Փորիցս դուրս աչքսն էլ ձիգ աղիքներ ունիմ,
Երկու բազկաց մեջ եմ փոստում անգիր, անտառ,
Ձեռքիս մատներովը երգում եմ պայծառ):

Օրկոն
(Տկճոր)

17. Ի յուտողէ շորկոտանու ըսքանչանամ,
Ի բերանոյն կթեմ զկութ և միշտ թանամ,
Զի գոյն կթոյն յոյժ կարմիր, պարզ և յտակ,
Երբեմն եթէ բազկէն կթես՝ կթի նոյն պակ:

(Ուտող շորկոտանուց եմ քանչանում,
Բերանից եմ կթում կիթս ու միշտ թացանում,
Գույնը կթվածի խիստ կարմիր է, պարզ և հտակ,
Երբեմն բազկից է կիթը, կաթն է նույն տեսակ):

(Ն)ճնտել
(Մոմ)

18. Յերկուց ծնողաց անգգայիցն ունիմ զծնունդ՝
Յիւղ և ի ճարպոյ, և կտաւէ առնում զսնունդ,
Եւ փոխանորդ արեգականն, և ոչ ընթանամ,
Ի հատանիլ գլխոյս վրկին կենդանանամ:

(Երկու անգգա ծնողներիցն է ծնունդն իմ,
Յուղից, ճարպից և կտավից է սնունդն իմ,
Արեգակի փոխանորդն եմ և չեմ շարժվում
Կենդանանում, երբ գլխակտոր եմ լինում):

Մոսկովի
(Գրքի երես)

19. Ընդ կայսերաց և րստրկաց խօսիմ անլազ,
Քարոզատու և ուսուցիչ եմ յոյժ արագ,
Շրթանց փմոց բխեն իմաստք, զոր միշտ բանամ,
Բայց զոր ասեմն և քարոզեմն ոչ հասկանամ:

(Կայսրաց ու ստրկաց հետ եմ խոսում անկշտաբար,
Քարոզատու ուսուցիչ եմ ստեղծարար,
Մշտաբայ շրթաններիցս իմաստութիւն է հորդում,
Բայց ինչ ասում, քարոզում եմ, չեմ հասկանում):

Ծրար
(Փուքս)

20. Առևտրութիւն շնչայ ունիմ և եմ անկենդան,
Բազմաց գործոց եմ բանական, և երբեմն անբան,
Երբ շուն, առնուամի բերանոյս, փչեմ ներքէն,
Այնքան ուժեղ՝ իբր զնօտոսն և զվառէս:
(Շունը քաշելու առևտուր ունիմ, անկենդան եմ,
Շատ բաների գործածական՝ երբեմն և անբան եմ,
Բերնիցս շունը փչելիս ներքևից եմ ես բաց թողնում,
Եվ այնքան ուժեղ, որքան նոտոսը և վալդենը):

ՈՏՆԱՇԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳԵՂՋՈՒԿ Ի ՎԵՐԱՅ ՆՈՐ ԶՈՒՂԱՅԵՑՑԻՈՑ
ԱՍՍՅԵԱԼ ՍՏԵՓԱՆՈՍ ԴԱՇՏԵՑՑԻՈՑ

65 ք II

1. Շինիս դաստուրն¹ և ծէսն էս այ,
Որ օտարի տնազ² կանեն,
Ինչ կու խօսին՝ շատ կէսն էս այ,
Որ օտարի տնազ կանեն:
2. Նուստա³ շինիս զօվլու դարար⁴,
Ստերն քան ըզգետ վարար,
Ինչ կու խօսին՝ ազգի դարար⁵,
Դեռ օտարի տնազ կանեն:
3. Բարուն հիւանդ, առ շարն շաղ,
Ղազունց⁶ տան ժիր, ժամումն կաղ,
Ներսն շարիք, դուրսն ծիծաղ,
Դեռ օտարի տնազ կանեն:
4. Քուրդի փող տան կեռիք սրեն,
Տափիկ⁷ տափիկ հիմքեր բրեն,
Ինչ տեսել չեն սուտ սուտ գրեն,
Դեռ օտարի տնազ կանեն:
5. Դուրսն դմակ, ներսն դանակ,
Ամեն շարիք հաղար դունակ,
Թամամ երկրում վատ օրինակ,
Դեռ օտարի տնազ կանեն:
6. Քուրդին սիրում, եղբորն ատում,
Ոխն սրտում պիրկ պատատում⁸,
Դատմունքն ողջ մեղքով դատում,
Դեռ օտարի տնազ կանեն:
7. Քանի հայ այ տան պատէ պատ,
Ով քուրդացամ՝ ազաթն է շատ,
Մօլին հետ սէր, պատրում⁹ հետ վատ,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
8. Երբ բան ունեն՝ ոտաց հող ան,
Դէմ դէմ կանգնեն սուտ սուտ դողան,
Յերբ պոծանեն զօռթ տան սողան,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:

*) Խոսքը «նոտոս» և «վալդեն» կոչվող
քամիների մասին է:

1. Դաստուր — օրենք, սովորութիւն:
2. Տնազ — ծաղր:
3. Նուստա — որտեղից է:
4. Զօվլու դարար — կարգ ու կանոն:

5. Զարար — վնաս:
6. Ղազի — մահմեդական կրօնավոր:
7. Տափիկ — գաղտուկ:
8. Պիրկ պատատում — ամուր կապում:
9. Պատրի — լատին բարոգիչ:

9. Ողորմորան¹⁰ եկ օղէս հուր¹¹,
Մին ժամ ոսպ տան մին ժամ ակուր,
Էզան¹² թակեն փսոնս¹³ տուր
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
10. Ում խեղճ տեսնեն կը տան մահւամ¹⁴,
Էն էլ կանչէ գլխիդ դուլամ¹⁵,
Չուր¹⁶ դարդակեն շինեն դուլամ¹⁷,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
11. Ով մեկն ասաց՝ կը տան քացի,
Չում¹⁸ դու ասիր ես շասացի,
Սաբաբ դառնան մանտան¹⁹ հացի,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
12. Ով անմեղնայ իւրէնց թաղին,
Ուժով փութ տան շինեն դաղին²⁰,
Յետեւն զօռթ տան կուշտ ծիծաղին,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
13. Ով որ պաքին²¹ լզեց թանն,
Թամամեցաւ նորա բանն,
Ինչ բամբաս կա՝ ժամատանն
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
14. Ամեն սրտով լաք հազար²² քէն,
Մինն դէս քաշէ, մինն դէն,
Ամեն ծակից թուռու²³ ձէն,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
- 66 ա II 15. Ո՞ւմ կայ կարդալ, կամ ո՞ւմ կայ շանք,
Մեծ ու պատիկ աստուածաբանք,
Վանքն է քուրդի արծաթահանք,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
16. Աշքար պաք²⁴ են, շատ կէսն ծում,
Մարդի միսն ուտում հում հում,
Մոծակ դարձել արոււն ծըծում,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
17. Գիր դրող են՝ կետ շեն տալիս²⁵,
Բանն հացի հետ շեն տալիս,
Ում ձեռն ընգաւ յետ շեն տալիս,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
18. Ով մի կաթ թան քսեց շուրթն,
Կեռքով դուս դուս կըտան բուրթն,

10. Ողորմորան — ողորմի հորը:

11. Հուր — հյուր:

12. Էզան — երկրորդ օրը:

13. Փսոն — ճաշկերույթի համար արած հանդա-
նակութիւն:

14. Մահւամ — սպեղանի:

15. Ղուլամ — ծառայեմ:

16. Չուր — միշն օրս:

17. Ղուլամ — ծառա, ստրուկ:

18. Չում — թե:

19. Մանտան — կտոր:

20. Դաղին — ծիծաղի առարկա:

21. Պաքին — պասին:

22. Լաք հազար — բազմահազար:

23. Թուռու — տեսակ-տեսակ:

24. Պաք են — պառ են:

25. Կետ շեն տալիս — կետեր շեն գնում:

- Ինչ փուշ բան կայ գցենք քուրդն,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
19. Մօլին փուք տան²⁶ մէջտեղ ցըցեն,
Ինչ ծակ տեսնեն սակով լցեն,
Բեղերն սրեն, ձեռներն կցեն,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
20. Սրտերն լի խութ²⁷, լեզվինն կռկ,
Օտար հախն²⁸ կեռքով տան պօկ,
Լեզվումն ջոկ, սրտինն ջոկ,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
21. Հըմներ ունես՝ ասաց բրեն,
Սուտ սուտ մազարատ²⁹ նստին գրին,
Մին թաս գինու չոք³⁰ տեղ մհրեն³¹,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
22. Քալանթարին³² սուտ սէր գցեն,
Բաներ վապ տան մէջն գցեն,
Դեռ չեն դրել շուտ վէր գցեն,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
23. Ողջ քուրդի են գցել ձեռն,
Աստուած ջինեղ կէռ ու մէռն³³,
Պիտի ջինէս դուրս գոյ նեն,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
24. Քալանթարն են դրել դէնն,
Քուրդ դարուղի³⁴ հետն ալ ձէնն,
Դափով զուռնով բերեն շէնն,
Դեռ ուրիշի տնազ կանեն:
25. Շամբայ³⁵ դրկից թե չէր Զուղայ,
Չոմին³⁶ կանչում քուրդ դարուղայ,
Խրէնց էրզին ջինում բուղայ³⁷,
Դեռ օտարի տնազ կանեն:
26. Մուռն մեկնեն³⁸, մեկն³⁹ ծոեն,
Երբ երես տաս, դուրս կու թոեն,
Կենտ կու հաղան, ջուխտ կու...
Դեռ օտարի տնազ կանեն:
27. Ստեփան, աչքումդ ունես գերան,
Ոչ շոմին ես⁴⁰ ոչ փրփերան⁴¹,
Մեղայ ասա հազար բերան,
Չում ուրիշի տնազ կանեն:

26. Փուք տալ — բամի տալ, ուռեցնել

27. Խութ — արգելք, խորթ ու՝ բորթ:

28. Հախ — վարձ, աշխատավարձ:

29. Մազարատ — վնասակար գիր:

30. Չոք — շորս:

31. Մհրեն — կնքեն:

32. Քալանթար — գլուղապետ:

33. Կեռ ու մեռ — ծուռտիկ:

34. Դարուղայ — ոստիկան:

35. Շամբ — Զուղայի հարեան դուղը:

36. Չոմին — ինչո՞ւ են:

37. Բուղա — ցուլ:

38. Մեկնեն — մեկնաբանեն:

39. Մեկն — մեկնածը:

40. Շոմին ես — սպանաղ ես:

41. Փրփերան — դանդուռ: